

ISLAMSKE ODGOJNO-OBRAZOVNE INSTITUCIJE U POVIJESTI GRADA TEŠNJA

Almir FATIĆ

Pored džamija kao duhovnih centara muslimanske kulture i civilizacije, muslimansko naselje uobličuju i drugi elementi koji svojom sadržajnošću i temeljnom zadatošću obogaćuju ukupni kontekst islamske duhovnosti.

U prvom redu, to su institucije čiji je zadatak da promoviraju obrazovanje i višu kulturnu naobrazbu. Ustanove kojima je namijenjen takav zadatak su neodvojivi dio muslimanske duhovne kulture, ma gdje ona duhovno klijala.

Razlog tome treba tražiti u temeljnim vrelima islamskog učenja koja konstituiraju sveukupni rast muslimanskog genija u svim aspektima njegovog zemaljskog očitovanja

Grad Tešanj, u tom smislu, baštini ustanove koje oslovljavamo kao islamske odgojno-obrazovne institucije. Takve institucije grada Tešnja su medrese, mektebi, biblioteke i tešanjaska ruždija.

Predočit ćemo podatke koje smo uspjeli pronaći o ovim institucijama. Još uvijek ostaje mnogo toga nepoznatog, a što će zahtijevati daljnja istraživanja. Ali, to nas nije obeshrabilo u nastojanju da damo prikaz razvoja islamskih odgojno-obrazovnih institucija u povijesti Tešnja.

U doskorašnjim istraživanjima, na kojima umnogome temeljimo naša saznanja, ove institucije su uzgredno spominjane, bez ulaženja u sustavno propitivanje njihove temeljne zadaće.

Sa nedostatkom izvora i povijesne građe se posebno susrećemo kad je u pitanju period turske uprave gradom Tešnjom. Sa otkrivanjem i objelodanjivanjem izvora koji su zasad nepoznati, dobit će se potpunija povijesna slika tih institucija. Situacija je mnogo bolja kad su u pitanju podaci iz vremena austrougarske okupacije i poslije.

Prije nego što su oformljene institucije odgojno-obrazovnog karaktera u Tešnju, kad započinje institucionalno islamsko obrazovanje, tu funkciju su imale do tada sagrađene džamije, odnosno tekija. Tešanjaska Selimija na Tvrđavi je podignuta nešto prije 1520. godine. Neki oblici opismenjavanja i širenja pismenosti, a vjerovatno i prepisivačke djelatnosti, sigurno su bili prisutni u tom vremenu. Ovo ne treba posebno dokazivati jer je u tom smislu sasvim dovoljna činjenica o postojanju džamije. Mesdžid Sufi Oručić, odnosno tekija, sagrađen je između 1530. i 1540. godine, kao prvo mjesto bogoštovlja u podnožju tešanjске Tvrđave.

To je imalo značajnu ulogu u opismenjavanju domaćeg stanovništva, jer je opismenjavanje i duhovno uzdizanje među temeljnim razlozima podizanja tekija.

Prema tome, prije nego što je Gazi Ferhad-beg podigao svoju džamiju 1559. godine i do nje mekteb, a kasnije medresu, islamsko opismenjavanje je uveliko bilo prisutno u Tešnju, a vjerovatno i u okolini u nekim drugim oblicima.

a) Medrese

U vakufnami Gazi Ferhad-bega stoji: "Također je uvakufio kuću koja je u blizini spomenute džamije za ljude i djecu koji se žele podučavati učenju Kur'ana".

Osnivanjem ove obrazovne ustanove, započinje institucionalno islamsko obrazovanje i opismenjavanje muslimana u Tešnju. Mekteb je osnovan 1557. godine i bio je početna škola za djecu. Uz njega je, početkom XVII. stoljeća, sagrađena i medresa.¹ Ova medresa je bila preko puta Ferhad-begove džamije (danas zgrada Medžlisa Islamske zajednice u Tešnju). To je bila drvena građevina, s drvenim krovom, a spaljena je prilikom prodora Eugena Savojskog 1697. godine, da bi ubrzo potom bila popravljena.²

Porodica Kunusić iz Gračanice čuva rukopisno djelo s potpisanim imenima dvojice tešanjskih muderrisa iz XVI. (?) stoljeća. Po toj se knjizi i predavalo u medresi.³

Nivo medresa iz tog vremena se određivao prema knjizi iz koje se u njoj predavalo i prema stručnoj naobrazbi nastavnika (muderrisa) koji su predavali u medresi. Zavisno od toga, medrese su bile srednje ili više vjerske škole. Nastavni predmeti i udžbenici su bili na arapskom ili turskom jeziku, ali su pojedina pitanja tumačena i na narodnom jeziku. Tu su se učili orijentalni jezici (arapski, turski i perzijski), vjerski predmeti, šerijatsko pravo, filozofija, prirodne nauke i drugo, ono "što je iziskivalo mjesto i vrijeme".⁴

U Gazi Ferhad-begovoj medresi u Tešnju je prepisan veliki broj knjiga, što svjedoči da je prepisivačka djelatnost uveliko bila vezana sa medresama. Ustanovili smo nekoliko naslova djela prepisanih u ovoj i u drugim tešanjskim medresama.

Dr. Adem Handžić spominje da administracija Austro-Ugarske iz 1895. godine, pored džamija i mekteba, bilježi i jednu medresu u Tešnju.⁶ Riječ je, dakako, o Gazi Ferhad-begovoj medresi, iako to Handžić ne napominje, ali se da zaključiti da je Gazi Ferhad-begova medresa radila i u vrijeme austrougarske okupacije, pa sve do 1925. godine. Ponovo je, kao srednja-viša škola,

obnovila rad pred II. svjetski rat i jednu godinu neposredno poslije njega.⁷ U prvom izvještaju o radu Ulema-medžlisa u Sarajevu iz 1932. godine, konstatira se da je u mjesecu julu 1930. godine, kad je stupio na snagu Ustav IVZ, radilo 18 medresa, a da su sa radom prestale 22 te se spominje i medresa u Tešnju.⁸

Posljednja generacija učenika Gazi Ferhad-begove medrese u Tešnju izišla je 1945./1946. godine. Nakon te godine, medresa više nije stavljena u funkciju. Među zaslužnim koji su pokrenuli rad medrese 1945./46. školske godine izdvajaju se: Ahmed ef. Hodžić, hadži hafiz Mustafa ef. Hundur, Hasan ef. Čatić i Ahmet ef. Mulalić. Učenici posljednje generacije Ferhad-begove medrese u Tešnju stanovali su u internatu, izuzev onih kojima je kuća bila blizu. Internat i učionica (dershana) medrese nisu bili prostrani.

Na osnovu godišnje svjedodžbe ove medrese iz 1946. godine koju posjedujemo u kopiji, uočavamo da je Gazi Ferhad-begova medresa u Tešnju bila u rangu niže sreske medrese. Prema ovome dokumentu, u ovoj medresi su 1945./46. školske godine u prvom razredu izučavani sljedeći nastavni predmeti: kiraeti-Kur'an, akaid, fikh, arapski jezik, hrvatski jezik, zemljopis, prirodopis, matematika, crtanje, husni-hat i krasnopis. Vidimo da su bili zastupljeni i vjerski i svjetovni predmeti. Također, održavana je i dodatna nastava iz turskog jezika i voćarstva. Medresa je imala i vannastavne aktivnosti, tj. sekcije. Učenici su pošumljavali goleti na Crnom vrhu, čistili i uređivali vakufska mezarja, bašče i dr. Učili su se kalemiti i obrezivati voće u državnoj bašči Krndija... Završni ispit je održan 2. jula 1946. godine u Čaršijskoj džamiji, uz prisustvo roditelja i drugih gostiju.

Završni ispiti su obuhvatali predmete kiraet, akaid, fikh i imamet. Iz posljednje generacije učenika tešanjске medrese, 16 je prihvatilo imamski poziv u Islamskoj zajednici. Tokom ljeta 1946. godine, ondašnje vlasti su u zgradu medrese uselile vojsku i tako obustavile rad ove medrese.⁹

Drugu medresu u gradu Tešnju, za koju se nije znalo, otkriva dr. Ismet Kasumović na

temelju Roznamče deftera iz 1047./1637. Riječ je o Ali-begovoj medresi, koja je u spomenutom defteru registrirana početkom XVII. stoljeća. U tom defteru se navodi postavljanje muderrisa u ovoj medresi koji je došao iz Hatib-Ahmedove medrese u Istanbulu, uz plaću od 40 akči dnevno.^{9a}

Treća medresa u gradu Tešnju, kako navodi Kasumović, spominje se u XVIII. stoljeću. Kasumović, na temelju arzuhala u vezi sa ovom medresom, a koji se spominje u Bašbakanlik arhivu, otkriva da ju je izgradio Muhsinzade Mehmed-paša (vladao oko 1771. godine), sedamdesetih godina XVIII. stoljeća.

I ovaj podatak je bio nepoznat. Za ovu tešanjsku medresu se saznaje i na osnovu rukopisa iz 1184./1770. godine u kome je prepisivač naveo da je on imam i muallim h. Muhammedove medrese u Tešnju.¹⁰ Ime ovoga vakifa, h. Muhammeda, našli smo i u jednom zborniku rukopisa iz 1847. godine, gdje se spominje kao vlasnik toga zbornika.¹¹ To bi značilo da je Tešanj u svojoj povijesti imao tri medrese. U svim ovim medresama su prepisivane knjige.

Teško je ustanoviti tačan broj prijepisa, jer veliki broj prepisivača navodi na kolofonu rukopisa samo to da je djelo prepisao u tešanjskoj medresi, ne naznačivši u kojoj. Sve ove medrese, po svoj prilici, bile su u rangu Gazi Ferhad-begove medrese, tj. kao škole drugog stepena.¹²

Sa radom su prestale prije 1895. godine, jer ih, izuzev Gazi Ferhad-begove medrese, ne spominje administracija Austro-Ugarske.

Da su ove medrese egzistirale i tokom XIX. stoljeća, potvrđuje rukopisno djelo (autograf) Mustafe b. Alija el-Bosnevija, koji je na kolofonu rukopisa iz 1272./1856. godine zabilježio da je djelo napisao u jednoj od tešanjskih medresa (*«bi medreseti min medarisi tešnevvijje»*)¹³. Autor je upotrijebio množinsku riječ, što će reći da je u Tešnju u to vrijeme bilo više od dvije medrese. Da su bile dvije medrese, autor bi, shodno pravilima gramatike arapskog jezika, upotrijebio dvojnju riječi medreseh, odnosno bi medresetejni (*bi medresetejni tešnevvijeh*).

b) Mektebi

Broj mekteba¹⁴ u Tešnju i njegovoj okolini u vrijeme Otomanske imperije i Austro-Ugarske te u prvoj polovini XX. stoljeća bio je znatno veći od broja medresa. U Gazi Ferhad-begovoj vakufnami čitamo da je vakif uvjetovao da se "svakog dana daje dva dirhema za učitelja djece". Dakle, uz džamiju Gazi Ferhad-bega je postojao mektebi-sibjan. Opismenjavanje djece se vjerovatno obavljalo i u džamiji Selimiji i mesdžidu Sufi Oručići, kao i u svim kasnije podignutim džamijama.

Mektebi su prvobitno radili u džamijama, a kasnije se za njih grade i posebne zgrade: u dvorištu džamija, u okviru većeg džamijskog kompleksa, u okviru kompleksa medrese ili kao samostalne građevine u mahalama.¹⁵ Tako se navodi da je pred kraj turske vladavine (1867.) u tešanjskom kadiluku radilo 16 takvih škola (mekteba), koje je pohađalo 810 muških i 220 ženskih đaka.¹⁶ Ovo govori u prilog činjenici da su tešanjski muslimani u vrijeme turske uprave imali visok nivo prosvijećenosti, kao i o tome da su imali velik broj obrazovanih i učenih ljudi.

Bilježi se da je 1871. godine na tešanjskom kadiluku bila 21 škola i da je u njima bilo upisano 973 učenika, 910 učenika i 63 učenice.

Također, 1873. godine je na tešanjskom kadiluku radilo 10 muslimanskih škola (mekteba), sa 1.170 učenika, 1.000 učenika i 170 učenica. Godine 1876. je bilo 10 mekteba, s 1.451 upisanim učenikom, od toga 1.251 učenik i 200 učenica.¹⁷

Prema prvim austrougarskim službenim podacima o stanju muslimanskih škola na području današnje općine Tešanj, u školskoj 1882/83. godini bilo je 10 mekteba, sa 664 đaka.¹⁸

U Izvješću o upravi BiH austrougarske vlasti su 1906. godine ozbnanile podatak da je 1879. godine bilo 535 muslimanskih sibjan-mekteba, sa 23.603 učenika. U Izvješću se, dalje, podvlači da su to bile "prave vjerske škole u kojima se "nastava protezala jedino na tursko-arapski alfabet, čitanje kur'ana i nauku o islamu".¹⁹

c) Mektebi ibtidaije

Vlasti Austro-Ugarske su se zalagale za reformu mekteba u smislu da se, pored nauka o islamu, uče i drugi predmeti: zemaljski jezik, račun i dr. Predstavnici muslimanskih vjerskih ustanova su se 1893. godine izborili da nastava u tim školama traje tri godine i da je obavezno pohađaju muška djeca udaljena do tri kilometra, a ženska do dva km, s tim da se u njima uči samo vjerska pouka.²⁰ Od toga vremena su širom Bosne i Hercegovine počeli raditi mektebi-ibtidaije²¹ koje pohađaju djeca od sedam do 10 godina, a nakon toga idu u osnovnu školu ili ruždiju, "a neki nigdje".²² I dalje sa radom nastavljaju mektebi-sibjan za djecu najmlađeg uzrasta, najčešće u džamijskom prostoru, ali se oni polahko transformiraju u mektebi-ibtidaije, za koje se grade i posebne zgrade.

Tako u gradu Tešnju austrougarska administracija 1895. godine bilježi osam mekteba.²³ Slijedeće, 1896. godine se osniva mektebi-ibtidaija u Tešnju, muška, koju je te godine pohađalo 180 učenika. Upravitelj muške mektebi ibitdaije je bio Mehmed ef. Dukatar.²⁴

Godine 1898. je osnovana i izgrađena druga mektebi-ibtidaija – za žensku djecu, koju je uvakufio hadži Fehim-beg Smailbegović iz Tešnja.²⁵ Upravitelj ovog mekteba je bio Salih ef. Šljunak.

U listu Bošnjak iz 1900. godine je objavljena informacija o održanim ispitima u muškom mektebu, medresi i ženskom mektebu. Broj učenika u muškom mektebu je bio 250, u medresi 50, a u ženskom mektebu 70 učenika.²⁶

Bilo je i pokušaja da se muški i ženski mekteb objedine. Prema Izvješću o radu Vakufsko-mearifске uprave u BiH od 1914. do 1916. godine, u pasusu Neizvršeni zaključci Vakufsko-mearifskog sabora br. 12 3.210/13, stoji: "Zaključak od 16. februara 1914. o ujedinjavanju muške i ženske mektebi-ibtidaije u Tešnju nije izvršen, što su oba mekteba maleške prostorije, pa će spas o toj stvari izrečen biti u jednoj od narednih sjednica, u Sarajevu 10. decembar 1916" (str. 1). Kasnije

je ipak došlo do ujedinjenja ovih mekteba, a nismo uspjeli pronaći službeni dokument koji bi to potvrdio.

Hamdaga Turalić, jedan od učenika u ovom mektebu tridesetih godina prošloga stoljeća, priča da je ženski mekteb bio na mjestu gdje je sada kuća Adema Livnjaka. Ne zna kad je srušen, ali su poslije u isti mekteb išla i ženska djeca,²⁷ što je u narodu poznato kao šareni mekteb. Zgrada za ovaj mekteb je vjerovatno dovršena 1898. godine. Dozvolu za gradnju je dala Zemaljska vlada u Sarajevu na zahtjev Vakufske kotarske kancelarije u Tešnju, u decembru 1897. godine. Izgrađena je na zemljištu u vlasništvu vakufa. Projekt je dala Vlada iz Sarajeva. Izgrađena je u pseudomaurskom stilu²⁸ dobrovoljnim prilozima muslimana Tešnja i okoline. Tešanjanski muftija Mesud ef. Smailbegović je uvakufio 2.000 kruna za gradnju.²⁹

Mekteb je radio i za vrijeme II. svjetskog rata, a poslije je imao višenamjensku ulogu. U toku agresije na BiH 1992-1995. godine, zgrada je vraćena Islamskoj zajednici.

Prema prvom izvještaju o radu Ulema međzliisa u Sarajevu iz 1932. godine, u odjeljku Statistika mekteba po muftijstvima, broj mekteba u Tešnju, odnosno srezu Tešanj, iznosi 28. Bilo je 1.469 upisanih polaznika; muških 810, a ženskih 659. Može se zaključiti da su mektebi kao inicijalne ustanove tradicionalnog muslimanskog obrazovanja vršili nezamjenljivu ulogu u procesu institucionalnog islamskog obrazovanja na tešanjskim prostorima, odnosno širom Bosne i Hercegovine. Takvu ulogu oni imaju i dan-danas.

d) Tešanjaska ruždija

Polovinom XIX. stoljeća u turskoj carevini dolazi do školskih reformi prema uzoru na evropsko školstvo. Osnivaju se škole zvane ruždije koje svojim odgojno-obrazovnim programom odgovaraju evropskim građanskim školama. Ove školske reforme u Bosni su provedene za vrijeme vezira Topal Osman-paše.

Ruždije su pored muslimanske djece mogla pohađati i nemuslimanska djeca. One

su pripremale kadar za niža administrativna zanimanja.³⁰ I u Tešnju je postojala jedna takva škola.

U listu Sarajevski cvjetnik (Gjulseni Saray) od 11. III. 1872. godine, u članku Dopis iz Tešnja, kaže se da u Tešnju radi ruždija te "da je u njoj uspjeh učenika i trud učitelja dostojan pohvale". Međutim, kako navodi M. Spasojević, u jednoj memoarskoj bilješci se navodi da je tešanjska ruždija radila čak 1853. godine, a H. Kreševljaković, pak, navodi 1867. godinu kao godinu početka njenoga rada.³¹

Ruždija je bila smještena u zgradi zvanoj meščema, koja je preuređena za školu, a učitelj i podvornik su imali zasebne stanove. Zgrada je bila u blizini Sahat-kule, ispod Tvrđave.³²

e) Biblioteke

Nesumnjiva je i nezaobilazna uloga biblioteka u širenju pismenosti i duhovne naobrazbe.

U povijesti Bošnjaka one su odigrale važnu ulogu u procesu kulturnog uzdizanja i obrazovnog usavršavanja. Ljubav i poštovanje spram knjige su duboko ukorijenjeni u islamskoj kulturi. Razlog tome je u činjenici da je islam kao vjera utemeljen na Knjizi. Otuda je knjiga imala i ima svakodnevni značaj u muslimanskoj praksi življenja.

U kulturnoj povijesti Bošnjaka je poznata činjenica da su mnogi učeni ljudi uvakufjavali svoje privatne biblioteke kako bi se njima mogli okoristiti pripadnici šire muslimanske zajednice.

U Tešnju, u tom smislu, pronalazimo takve primjere koji su uveliko doprinijeli duhovnoj aromi ovoga grada i njegove okoline. Krajem XIX. stoljeća, u Tešnju je živio tešanjski muftija Mustafa Ševki Užičanin. M. Ćeman navodi da je 1868. godine Mustafa Š. Užičanin poklonio (uvakufio) svoju biblioteka gradu Tešnju.³³

Na jednom rukopisu koji je pripadao biblioteci ovog muftije nalazi se pečat i tekst: Vakfi Mustafa, Tešne 287. Ovaj podatak govori da je Mustafa Ševki Užičanin zavještao svoje rukopise i knjige u Tešnju 1287. godine po Hidžri/1870. godine. Dao je napraviti vlastiti pečat, očito s namjerom da ostavi spomen o

sebi i djelima koja je posjedovao.³⁴ Zahvaljujući tom pečatu, danas smo u stanju prepoznati knjige i rukopise koji su pripadali ovom muftiji, odnosno njegovoj biblioteci.

U Općoj biblioteci u Tešnju smo ustanovili deset rukopisnih i tri štampane knjige koje su pripadale biblioteci ovoga muftije.

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća u Tešnju je, na tavanu jedne trošne kuće, čiji su vlasnici potomci porodice Užičanin, pronađeno nekoliko sanduka knjiga i rukopisa u dosta lošem stanju. Vlasnici te kuće darovali su ih onima koji su se zanimali za te knjige. Zato da je nemoguće ustanoviti koliko je ukupno naslova pripadalo muftijinoj biblioteci.

Jedan dio tih knjiga u Općoj biblioteci u Tešnju je u okviru privatne zbirke orijentalnih rukopisa Mehe Bajraktarevića iz Tešnja (umro 1993.), koja je sada vlasništvo Biblioteke. Jedan dio je u biblioteci Medžlisa Islamske zajednice u Tešnju.³⁵ Također, dio rukopisa i knjiga se čuva u privatnim zbirkama.³⁶ Iz ovlaštenog uvida u neke primjerke ove zbirke, vidi se da ima djela iz oblasti šerijatskog prava, filozofije, poezije, orijentalnih jezika, retorike, islamskih znanosti i dr.³⁷

Ostaje još posla za istraživanje rukopisnih djela i knjiga biblioteke Mustafe Ševkija Užičanina, čime bi se dobio cjelovitiji uvid u kulturno i duhovno naslijeđe koje je pohranjeno na ovim prostorima.

Jedna druga privatna biblioteka iz Tešnja je više poznata kulturnoj i znanstvenoj javnosti naše zemlje. Riječ je o biblioteci posljednjeg tešanjskog muftije Mesuda ef. Smailbegovića (umro 1904.). I ona je pohranjena u Općoj biblioteci u Tešnju.

U gradu Tešnju je postojala i muslimanska kiraethana (čitaonica), odnosno dvije takve kiraethane.

Prva je osnovana 1870. godine³⁸ i mijenjala je naziv. Prvo se zvala Građanska čitaonica, pa Hrvatsko-muslimanska čitaonica.³⁹ Druga je osnovana poslije I. svjetskog rata. Svoju prvu godišnju skupštinu je održala 16. III. 1919. godine. Predsjednik je bio Hasan Midžić, direktor Banke. Pravila ove biblioteke odobrila je Pokr. uprava za BiH, 16. X. 1922. godine.

Predsjednik je u to vrijeme bio Sulejman ef. Smailbegović, a knjižničar Hasan ef. Smailbegović.⁴⁰

Ministarstvo prosvjete je izmijenilo ova pravila 1925. godine. Od knjiga ove biblioteke i darova građana, 1964. godine je formirana Narodna biblioteka u Tešnju. Sada ona nosi naziv Opća biblioteka.⁴¹

Bilješke

1. Mustafa Ćeman, *Kronologija Tešnja i okolice, Tešnjak, Tešanj, 1989.*, str. 107.
2. Momčilo Spasojević, *Školstvo tešanskog kraja, Tešanj, 1985.*, str. 15.-16.
3. Navedeno prema: Amir Brka, *Kultura Bošnjaka Tešnja, Tešanj – kulturno-privredni informator, Tešanj, 1995.*, str. 26; Zanimljivo bi bilo obraditi ovo rukopisno djelo iz koga bi se mogla uočiti materija ili i sadržaj predavanja koja su držali muderrisi na osnovu ovoga djela. Nažalost, ovaj rukopis nismo vidjeli.
4. M. Spasojević, n.d., str. 14. Adem Handžić, *A Survey of Islamic Cultural Monuments until the End of the Nineteenth Century in Bosnia, Istanbul, RCIHAC, 1996*, str. 40. Handžić, u ovom djelu, ustvrđuje da je Ferhad-begova medresa podignuta 1773. god. Vjerovatno je mislio na obnovu ove medrese, jer tu činjenicu nikako ne možemo prihvatiti kao vjerodostojnu, ili je, pak, riječ o drugim tešanskim medresama.
5. M. Spasojević, nav. dj., str. 14.
6. Prvi izvještaj o radu Ulema-medžlisa u Sarajevu, Sarajevo, 1932., str. 20.
7. Sve ove podatke o posljednjoj generaciji učenika Gazi Ferhad-begove medrese dugujem Rašidu ef. Omerbašiću (r. 1932.), iz Miljanovaca, imamu u penziji. Na molbu ovog autora da kao učenik posljednje generacije učenika ove medrese zapiše svoja sjećanja, on se ljubazno odazvao i dostavio mi navedene podatke. Ja mu se i ovom prilikom toplo zahvaljujem. Rašid ef. se također prisjetio i sljedećeg: "Kad god bismo kao razred izlazili iz kruga medrese, išli bismo u redu po dvojica, sa odgojiteljem Uzejirom ef. Galijaševićem. Išli bismo pod korak i učili ilahiju koja nam je svima bila poznata, a to je: 'Bože, Koji post'o nisi i Kog nestat' neće, Tvojom voljom sve postaje, rađa se i kreće. Ti nam posla Muhammeda da vjeru objavi koja naša srca spoji islamskom ljubavi. I kojom danas ponose se milioni ljudi...' Bili smo u centru pažnje. Ljudi i žene na ulici sa zadovoljstvom bi nas gledali, slušali i pratili, mada je bilo i onih kojima smo bili nepoželjni. Naši muderrisi su činili sve što je bilo u njihovoj mogućnosti da nam pomognu kako bismo naučili što više i postigli jednu cjelovitost u znanju i nauci. Vrlo važno je da se zna da su muderrisi Ahmed ef., Hafiz Mustafa ef. i Uzejir ef. radili u medresi bez ikakve naknade, dok mi za ostale to nije poznato...»
8. Godišnju svjedodžbu iz 1946. godine smo, također, dobili od jednog učenika posljednje generacije tešanske medrese, Abdullaha ef. Hadžića (r. 1932.), iz Novog Sela. Ovaj autor se i njemu toplo zahvaljuje
- 9a Dr. Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u bosanskom ejaletu u vrijeme Osmanske uprave, Mostar, 1999.*, str. 241.
10. Muhammed Ždralović, *Prepisivač djela u arabičkim rukopisima II.*, Sarajevo, 1988., str. 199. Hadži Muhammed je identičan sa Muhsinzade Mehmed-pašom. Ovo saznanje dugujem doc. dr. Ismetu Bušatliću
- 11 V. peto poglavlje ove knjige bibl. jedinicu 24.
12. M. Ćeman, *Kronologija...*, str. 118.
13. V. peto poglavlje ove knjige, bibl. jedinica 25.
14. "Mektebi su bili početne škole u kojima su muška i ženska djeca od 5 do 10 godina učila čitati i pisati i sticala osnovna znanja o vjeri i moralu. U narodu je za ove škole bio uobičajen naziv sibjan-mekteb, od arapske riječi sibjan, koja označava malu djecu, i riječi mekteb, škola." V., Madžida Bećirbegović, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture u BiH, POF, XX.-XXV./1970.-71.*, Sarajevo, 1974., str. 235; V. u cijelosti ovu izuzetnu studiju sa stanovišta arhitekture
15. Ibid, str. 235.
16. M. Ćeman, *Kronologija...*, str. 125.
17. Ibid, str. 126.
18. Navedeno prema: A. Brka, n.d., str. 26.
19. Navedeno prema: M. Spasojević, n. d., str. 18; prof. Mustafa Spahić tvrdi da je za samo dvije godine okupacije austrougarska vlast ukinula 315 mekteba, sa 15.869 učenika i učenica u odnosu na 1870. godinu. Spahić zaključuje da je onepismenjavanju Bošnjaka uveliko doprinijela i Austro-Ugarska carevina sa svojim zakonima o nepriznavanju arebice i svih vrsta mektebi-sibjan, mektebi-ibtidaija i rušdija. V., u: Mustafa Spahić, *Učenje islama, Zenica, 2000.*, str. 402., u poglavlju *Islamsko poučavanje u BiH od Tursko-osmanske carevine do danas*, str. 398.-407.
20. M. Spasojević, n. d., str. 20.
21. "To su zavodi u kojima dijete započinje učiti Kur'ani-Azimuššan". V., u Enes Karić i Mujo Demirović (priređili), *Reis Džemaludin Čaušević –prosvjetitelj i reformator, Sarajevo, 2002.*, II., str. 240. Ovu definiciju reisa Čauševića smo pronašli u njegovom tekstu pod naslovom *Husni fedbir, nisfi takdir*, koji je objavljivan u nastavcima u toku 1900. godine u sedmičnom listu Bošnjak
22. Ibid, str. 241.
23. A. Handžić, n. d., str. 40.
24. M. Spasojević, n. d., str. 20.; M. Ćeman u svojoj *Kronologiji...* spominje podatak da je 1884. godine otvorena reformirana mektebi-ibtidaija u Tešnju. Vjerovatno je mislio na 1894.!
25. Bošnjak, VIII./1898., 3., 2.; Hadži Fehim-beg Smailbegović je darovao 6.000 forinti (tada veliko bogatstvo) za izgradnju i osnivanje Muslimanske djevojačke škole u Tešnju. To je bila jedina onovremena djevojačka škola u BiH

26. Bošnjak, X./1900., 32., 2.
27. Navedeno prema: Rifat Kantić, Šareni mekteb, Tešnjak., II., 1998., 20., 14.
28. Ibid, str. 14.
29. Bošnjak, XIV./1904., 13., 3.
30. M. Spasojević, n. d., str. 18.; "Tu već djeca počinju učiti i bosanski i, što se tiče bosanskih predmeta, može se ruždija nazvati osnovnom školom, jer se u njoj uči upravo koliko i u osnovnoj školi, a što se tiče istočnih, tih za nas najvažnijih predmeta, započne se tu učiti arapska gramatika i nastavlja se opet iz početka Bergivija ili Durrijekta (a to su dva kitaba, oba istovjetna i pisana na turskom jeziku». V. Enes Karić i Mujo Demirović (pr.), n. d., str. 242.
31. M. Spasojević, n. d., str. 18.
32. Ibid, str. 18.
33. M. Ćeman, n.d., str. 125.
34. Meho Bajraktarević, Nad ostacima jedne zbirke, Odjek, Sarajevo, XXX./1977., 12., 17.-18.
35. M. Bajraktarević, n.d., str. 18. Nadamo se da ćemo u skorijoj budućnosti, ako Bog da, pregledati rukopisna djela ove biblioteke te ustanoviti koliko ima rukopisnih djela iz Ševkijeve biblioteke
36. Npr, Adema i Huseina Smajića iz Miljanovaca. V., Muhamed Ždralović, Medžmua Abdulkerima tešanjskog kadije iz XIX. stoljeća, Anali GHB
37. M. Bajraktarević, n.d., str. 18.
38. Sarajevski cvjetnik (Gulsen-i Saray), 1870., br. 25.
39. Ljubinka Bašović, Biblioteke i bibliotekarstvo u BiH 1918.-1945., 1977., Sarajevo, str. 120.
40. Ibid, str. 121.
41. O biblioteci u Tešnju, njenom nastanku, fonda knjiga, fondu Hamida Dizdara i dr. v., dr. Ljubinka Bašović, Biblioteke i bibliotekarstvo u BiH 1945.-1975., Svjetlost, Sarajevo, 1977., str. 181.-182., Amir Brka, Riznica pisanog blaga, Muallim, br. 15., 1991., str. 33.

m

Summary

Almir Fatic

ISLAMIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS
THROUGHOUT THE HISTORY OF THE
CITY OF TEŠANJ

This work offers basic information about the Islamic educational institutions throughout the history of the city of Tešanj and, to a certain degree, examines their fundamental tasks.

The institutions were: madrasa, maktab, libraries, rushdiya and keraathana (reading room). The reports on these institutions are scarce, particularly in the period of the Turkish administration of this city. The situation improved in the Austro-Hungarian period.

The research has shown that the city of Tešanj had three medresa. The most famous one was Gazi Farhad-bay madrasa, the most closely examined one in this work. The madrasa existed during XIX century and ceased with their work before 1895, except for Gazi Farhad-bay's, which worked continuously all through 1925. It resumed the work before the Second World War and then one year after the war as a high school.

However, the number of mekteb in Tešanj was much greater than the madrasa both during the Ottoman rule and Austro-Hungarian occupation and later. Two maktab-ebtedaiya for males and female existed also in Tešanj.

City of Tešanj also had rushdiya which prepared teaching staff for the lower administrative professions.

Two big private libraries have also been reported in the history of Tešanj owned by the muftis from the end of XIX century i.e. Mustafa Sevki Užičanin and Mesud ef. Smailbegović. They are presently housed in the General Library in Tešanj.

Two Muslim keraathanas (reading rooms) also existed in Tešanj. In 1964, National Library in Tešanj was formed using the books and gifts from the citizens to this reading room. This library is known today as General Library.

موجز

ألمير فاتيتش

المؤسسات التربوية والتعليمية
في تاريخ مدينة تيشان

حاولنا في هذا المقال التنقيب عن المعلومات الأساسية حول المؤسسات التربوية والتعليمية في تاريخ مدينة تيشان، والتعرف على الوظيفة الأساسية لتلك المؤسسات، ونقصد بهذه المؤسسات المدارس الدينية الإسلامية، والكتاتيب، والمكتبات، والمدارس الرشدية، ودور المطالعة. إن التقارير التاريخية عن هذه المؤسسات في مدينة تيشان في العهد العثماني شحيحة جداً، إلا أنها أكثر غزارة في حقبة الحكم النمساوي الهنغاري وما بعدها.

وتشير أبحاث كاتب هذا المقال إلى وجود ثلاث مدارس دينية إسلامية في مدينة تيشان، وكانت أشهرها مدرسة الغازي فرحات بيك، التي أوليناها جل اهتمامنا، وكانت هذه المدارس الثلاث موجودة القرن السادس عشر الميلادي، توقفت منها اثنتان عن العمل في سنة 1895 م، أما مدرسة الغازي فرحات بيك، فقد توقفت عن العمل في عام 1925 م، ثم أعيد افتتاحها قبيل الحرب العالمية الثانية، وبعد انتهاء الحرب بعام واحد تم تحويلها إلى مدرسة ثانوية عليا.

أما الكتاتيب فقد كان عددها في مدينة تيشان وضواحيها أكبر بكثير من عدد المدارس، سواء في العهد التركي أو النمساوي الهنغاري. وكان يوجد في مدينة تيشان مدرستان ابتدائيتان، واحدة للبنين والثانية للبنات، إضافة إلى المدرسة الرشدية التي كانت تخرج الكوادر للعمل في الوظائف الإدارية الدنيا.

ومن أشهر المكتبات في تاريخ تيشان، مكتبتا مفتيين من نهاية القرن التاسع عشر، وهما مصطفى شوقي أوجيتشانين، ومسعود أفندي سماعيلبيغوفيتش، وهما محفوظتان اليوم في المكتبة العامة بمدينة تيشان.

كما كان يوجد في مدينة تيشان داران للمطالعة، وقد تم في عام 1964 م، جمع الكتب الموجودة فيهما، إلى الكتب التي أهداها المواطنون، وأنشئت المكتبة الشعبية في تيشان، والتي تسمى اليوم بالمكتبة العامة.